

Xanım Sultanova

<https://orcid.org/0000-0003-0779-9540>

Associate professor, doctor of philological sciences, Baku Slavyan University, Azerbaijani multiculturalism and Country Studies Department, Azerbaijan, sultanovaxanim@gmail.com

Atıf Künyesi / Citation Info

Sultanova, X. (2024). XX əsr bolqar poeziyasında ortaq Vətən anlayışı və milli-mənəvi dəyərlərin inikası *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (6), 3927-3933.

XX əsr bolqar poeziyasında ortaq Vətən anlayışı və milli-mənəvi dəyərlərin inikası

Xülasə

Məqalədə millətlərarası ədəbi əlaqələrin Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında aktuallığı nəzərə çatdırılmaqla bu prosesin başlanğıc dövrünün mərhələlərlə inkişafından bəhs edilir. Balkan ölkələrinin hər bir bölgəsində olduğu kimi Bolqariyada da ortaq Vətən anlayışına toxunulmuş, müxtəlif dövrlərdə yazıb yaraatmış iki xanım şairin poetik dünyasına ekskurs olunmuşdur. Bunlardan bolqar yazarı Elisaveta Baqryananın şeirlərinin müəllif tərəfindən sətri tərcümədə deyil ilk dəfə olaraq peşəkar tərcüməçinin işində azərbaycan dilində təqdim olunması ədəbi əlaqələrdə yeni bir dəsti- xətt kimi dəyərləndirilir. Müəllif bolqar şairi Elisaveta Baqryananın və bolqar türkü Arzu Tahirovanın əsərlərinə müqayisəli- tipoloji yanaşma etmiş, hər iki şairin düşüncələrində səciyyəvi xüsusiyyətləri müəyyənləşdirməyə müvəffəq olmuşdur. Ən başlıcası şairlərin yaradıcılığında ortaq Vətən sayılan Bolqariyanın keşməkeşli tarixi məqamlarının qadın dünyasında eyni hisslər oyatdığına və bu Vətənin onlar üçün müqəddəs varlıq olduğunun sübutu kimi təsdiqini tapmışdır. Fərqli mədəniyyətlərə ,fərqli milli dəyərlərə malik olan şairlərin poetik axtarışlarında qadın azadlığını soraqlayan ortaq keyfiyyətlər də aşkarlanmış və tədqiqata cəlb olunmuşdur.

Açar sözlər: Millətlərarası ədəbi əlaqələr, ortaq Vətən anlayışı, ruh azadlığı, azadlıq axtarışı, fərqli mədəniyyətlər

20th century Bulgarian poetry on the concept of common homeland and national moral values

Abstract

In the article, taking into account the importance of international literary relations in Azerbaijani literary studies, the development of the initial period of this process in stages is described. The concept of a common homeland in Bulgaria, as in every region of the Balkan countries, was touched upon and a journey was made into the world of poetry of two women poets who wrote and created in different periods. Among them, the presentation of the poems of the Bulgarian writer Elisaveta Bagryana in Azerbaijani language for the first time by a professional translator without translation by the author is considered as a new line in literary relations. With a comparative-typological approach to the works of the Bulgarian poet Elisaveta Bagryana and Bulgarian Turk Arzu Tahirova, the author managed to identify the characteristic features in the thought of both poets. The most important are the turbulent historical moments of Bulgaria. It has been proved that this homeland, which is considered as a common homeland in the works of the poets, arouses the same feelings in the world of women and that this homeland is a sacred entity for them. Common qualities questioning women's freedom in the poetic pursuits of poets with different cultural and national values were also discovered and included in the research.

Keywords: *International literary relations, concept of common homeland, freedom of the soul, quest for freedom, different cultures*

Giriş

Millətlərarası ədəbi əlaqələrin yaranması dünya ədəbiyyatının kompleksli şəkildə öyrənilməsinə geniş şərait yaradır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının müxtəlif məsələləri ilə bağlı fundamental elmi araşdırmalarının vacib sahələrindən biri də ədəbi əlaqələrdir. Çox təbəqəli millətlər və mədəniyyətlərarası qarşılıqlı münasibətlər qədim olsa da ədəbi əlaqələr istiqamətində aparılan araşdırmalar XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Lakin bu sahədə müxtəlif araşdırmalar aparmış azərbaycan alimlərinin tədqiqatları dünya ədəbiyyatşünaslığında öz məhsuldarlığı ilə diqqət çəkir.

Əziz Mirəhmədovun qeyd etdiyi kimi *“Millətlərarası ədəbi əlaqələrin əsası bəşəriyyətin inkişaf prosesinin sosial-tarixi əsasları arasındakı ümumi, oxşar, yaxın cəhətlərdir. Hətta sənətin inkişafındakı müəyyən nisbi müstəqilliyə baxmayaraq, bədii şüurun inkişafında ümumi, təkrarolunan cəhətləri məhz sosial-tarixi və ictimai-iqtisadi prosesin ümumi qanunauyğunluqları şərtləndirir”* (Mirəhmədov, 1978, s. 66).

Araşdırmamızda ortaq Vətəndə yaşayıb fərqli milli dəyərlər daşıyan xanım yazarların poetik dünyasına kiçik ekskurs etməyi məqsəduyğun hesab etdik. Bu baxımdan müxtəlif illərdə Bolqarıstanda yazıb-yaratmış bolqar və türk xanım yazarlarının poetik düşüncələrində

belə müqayisəli-tipoloji yanaşmaya nəzər salmaq yerinə düşərdi. Elisaveta Baqryana və bolqar türk yazarı Arzu Tahirovanın yaradıcılığında ortaq məqamların müəyyən olunması bunun bariz nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir.

1893-cü ildə Bolqariyada doğulmuş şair-tərcüməçi, ictimai xadim, Dimitrovski mükafatının lauriyatı olan Elisaveta Baqryananın “Əbədi və müqəddəs” adlanan ilk şeirlər kitabı 1927-ci ildə nəşr olunmuşdur. Ədəbi ictimaiyyətdə öz tərcümələri ilə də böyük nüfuz qazanan Elisaveta Baqryana indiyə qədər oxucu dairəsində sevilən şairlərdən biridir. Poetik düşüncələrində insanlığı, bəşəriyyəti, dostluğu, sülhsevərliyi incə, kövrək duyğularla tərənnüm edən şairin yaradıcılığında hər zaman “qan, müharibə”- əleyhinə mübarizə notları ucadan səslənir:

*Bizə gərək deyil, günahsız qanlar,
Baxırıq dünyaya nəmli gözlərlə.
Bəlkə o sevgili duyğulu anlar,
Bizə qismət ola doğma üzlərlə*

(Poeziya..., 1976, s. 62; Hidayətoğlu, <https://avanqard.net/index>)¹.

Elisaveta Baqryananın yaradıcılığında axıdılan günahsız qana, müharibəyə etiraz səsi ondan yarım əsr sonra doğulub, ədəbi- mədəni mühitdə məhsuldar bədii yaradıcılığı ilə tanınan, bolqar və türk dilində şeirləri ilə mətbuatda mütəmadi çıxış edən və ilk “İfade Esiri” adlı şeir kitabını 1995-ci ildə nəşr etdirən bolqar türkü Arzu Tahirovanın da poeziyasında aydın şəkildə görünür. O, Bosniya qırğınlarına həsr etdiyi “Yazık” şeirində boşnak müsəlmanlarına verilən zülmələrə hayqırtı ilə etiraz edir. İnsanlığı didib parçalayan cahillərin dünyaya gəlişini lənətləyir, bəşəriyyəti haqqa-ədalətə səsləyir.

*Ah Bosna Bosna
Yazık!
Vahşətle yoğrulmuş
İnsan doğulmuşuz
Canavar gibi
Gelib geçiyoruz dünyadan
Ne insaf. Ne marhemet. Ne vicdan!
Söküb atıyoruz kalbler acımadan*

¹Məqalədə Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş şeirlər şair, tərcüməçi, pedaqoq Səhlədar Hidayətoğluna məxsusdur.

Yazık insan yazmış deftere
Hepimizi yaradan
Meger caniler de doğarmış anadan
(İsen, 1997, s. 49-50).

Düşünürük ki, şairlərin hiss-həyəcanı zaman-məkan anlayışını özündə birləşdirir. Nə sərhad tanıyır, nə zaman. Nə vaxt haradasa qan, müharibə görərsə coşub-daşar, insanları milli bərabərliyə çağırır. Vətən mövzusu dünya ədəbiyyatında həmişəyaşar və hər zaman coşqun ilhamla dilə gətirilən bir mövzudur. Elə bir yazar yoxdur ki, bu mövzuya sevgi ilə müraciət etməsin. Əlbəttə ki, bu mövzu müraciət etdiyimiz hər iki şairin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Elisaveta Baqryananın “Həyancanlı Bahar” şeirində oxuyuruq:

Bədəli çox amansız yaşanmış yalanların,
Həyat üçün döyüş var, mən hələ döyüşdəyəm.
Doğma torpaq, sənə tək cismim əsir, fırlanır,
Verdiyim nəfəslərim sənə mənim hədiyyəm
(Hidayətoğlu, <https://avanqard.net/index.php>).

Şairin “doğma torpaq” adlandırdığı Bolqariya, Arzu Tahirovanın da doğma torpağıdır. O da öz vətənini eyni sevgi, eyni həsas, lirik-romantik notlarla tərənnüm edir:

Məmləkətim!
Taşın, toprağın
Tek zenginliyimdir benim.
İstemem, senden uzak
Kapanmasın gözlerim
(Tahirova, 1995, s. 9).

Arzu Tahirova “Bolqarıstan torpağı” adlı şeirində Bolqarıstan torpağına xitabən bütün bolqar türkləri adından çıxış edir. Həcmcə kiçik bir şeirdə Bolqarıstanda bolqar türklərinin başına gətirilən müsibətləri misralara çevirir:

İster çek at,
İster bastır bağrına.
İstersen gizli tut
Adımı, şanımi

(Tahirova, 1995, s. 6).

Vətəninədən məhrum olarsa mübarizəyə atılacağı, əcdadlarının müqəddəs ruhlarına sadıq qalacağını cəsarətlə söyləyir:

*İster sahib cık,
İster tanıma beni.
İstersen inkar et türk benliğimi.
Dile benden ne dilersen,
Amma sakın çok görme bana
Atalarımın kutsal ruhunu*

(Tahirova, 1995, s. 7).

Şair nəyin bahasına olursa-olsun əcdadlarının yaşadığı torpağı itirməkdən qorxur və bu baş verən təqdirdə bir türk övladı kimi mübarizədən çəkinməyəcəyini izhar edərək “*içimdeki canavara yem olmak istemezsin*”, deyir. O, bununla memleketi yolunda bütün əzablara dözməyə hazır olduğunu bəyan edir:

*İster çorak ol,
İster dize kadar çamur.
İstersen diken-diken
Acıt canımı*

(Tahirova, 1995, s. 6).

Bir sözlə, şeirdə bolqar türkünün doğmalarının uyuduğu ana torpağa, müqəddəslərinin ruhu dolaşdığı məkana olan məhəbbətin tablosu yaradılır, vətən sevgisinin tərfi verilir, himni oxunur. Beləliklə, hər iki şairin yaradıcılığında vətənə bağlılıq notlarının rəngarəng çalarlarla tərənnüm olunduğunun, iki millətin ortaq Vətənə bəslənən həssas duyğuların ölçsüzlüyünün şahidi oluruq. Eyni zamanda söz sənətkarlarının poeziyasında vətənpərvərlik, sülhsevərlik, dostluq, ədalət axtarışından əlavə, kövrək romantik qadın dünyasının sehri də oxucunu valeh edir. Özlərinə məxsus iç dünyalarında ruh azadlığının axtarışına çıxan sənətkarlar ümid, işıqlı gələcək və xoşbəxtlik hökm sürən məkana yetmək istəyirlər. Elisaveta Baqryana “Mənim Nəğmə” şeirində yazır:

*Apar məni, qayıqçı, apar o yelkəninlə,
Qoy yaraq dalğaların sonsuz üfüqlərini.
Elə bil uçur göyə ağ şırımlar sənənlə,
Uçur qağayılar tək, önündə şəfəqlərin.
Yetək göy dənizlərə, əlvıda bu körfəzə,*

*Öpsün dodaqlarımız dalğaların düzünü.
Cənub yelindən coşan yelkəninlə üz-üzə,
Ağappaq ilğım kimi, üzək sular üzünü!*

(Poeziya...,1976, s. 62-63; (Hidayətoğlu,<https://avanqard.net/index.php>).

Elisaveta Baqryananın yaradıcılığından tədqim etdiyimiz şeirdəki eyni narahatlıq, nigaran qadın ürəyinin çırpıntıları, azadlıq axtarışı Arzu Tahirovanın “Qadın seversə” şeirində özünü bürüzə verir:

*Deniz dalqası gibi dalqalanır
Kimi coşkun, kimi yorqun uslanır.
İlki yaz yağmuru, hırçın kasırqadır
Kadın severse....
Engini açılmış bir yelken,
Lodos rüzgarıdır.
Simsiyah gecelerin parlaq yıldızı,
Dupdurucu kışlarda sıcacık yuvadır
Kadın severse...
Bir damla gözyaşı
Derin bir nefestir.
Bir tutam saçdır-kar beyazı,
Paslanmayan mücevher,
Başucunda erimeyen mumdur,
Kadın severse*

(İsen, 1997, s. 50-51).

Qadın ruhunun azadlığını oxşar peysajda təsvir edən şairlərin hər ikisi “dəniz”, “dalğa”, “cənub küləyi” kimi metaforaları öz lirik qəhrəmanlarını ruh azadlığına aparan mübarizə arenasına, “şəfəq”i, “ulduzların parıltısı”nı, “ağ ilğım”ı həmən azadlığın dayanacaq nöqtəsi hesab edirlər. Təsadüfi deyil ki, şairlərin müraciət etdiyi yelkən inamın, məğlubedilməz gücün simvolu olaraq mifopoetik lövhədə canlandırılır. Hər iki şeiri oxuyarkən eyni vaxt kəsiyində, eyni qayıqda, eyni yelkən altında azadlıq işığının sorağına çıxmış iki ruh əkizini görür, könül nəğməsinə dinləyirik. Bu poeziya nümunələri iki lirik qəhrəmanın daxili dünyasının hiss-həyəcanını, aralarında səbəbiyyət əlaqəsi olan iki hadisəni; onun ilk vəziyyəti və sonrakı inkişafını izləmək, onların dərin həyəcanlarını müqayisə etmək, fikrin ən incə çalarlarını göstərmək iqtidarına malikdir. Çünki, əsl şeir, Abbas Səhhətin təbirincə desək, “*Təbii hisslərdir*

ki, başqasına təsir edər, yazılmış şeirin məzmunları bir nəqqaşın yaratdığı lövhə kimi məramı, mətləbi bəyan edər” (Səhhət 2005, s. 243). Doğrudan da, iki şairin səmimiyyətlə canlandığı şeirlər hadisələrin baş verdiyi məkanın, yaşantıların lirik qəhrəmanda doğurduğu təəssüratın təhlili ilə zəngindir.

Nəticə

Elisaveta Baqryana “dalğaların qoynunda qağayılarla əl-ələ verib, sonsuz səmələrə” yol açdığı cığırla Arzu Tahirovanın “bir damla göz yaşında”, “bir dərin nəfəsində”, “şaxtalı qışın isti yuvasında” parlayan ulduza dönmüş qadın sevgisinə doğru addımlayır. Həqiqətən də, qadın hissləri intəhasız kimidir. Onun özü kimi, hissləri də yaradıcıdır. Hisslərdən arzu, arzulardan istək, istəkdən isə həqiqət doğur. Qadının vətənpərvərliyindən, fədakarlığından, gözəlliyindən dəfələrlə yazılsa da, onun hiss və duyğuları müəmma olaraq qalır. Lakin düşünürük ki, qadın duyğusunda doğan ən böyük arzu bəşəriyyəti müharibələrdən xilas etmək, xalqlar arasında sülh toxumu səpməkdir. Beləliklə, araşdırmamızda Balkan dövlətində yaşayan müxtəlif xalqların ədəbi-mədəni əlaqələrinə nəzər yetirilmiş, bolqar və bolqar türklərinin tarixi kökləri zaman-zaman formalaşan əlaqə və münasibət zəmnində yaranan yaradıcılıq əlaqələrinin tətqiq edilməsi aktual məsələ kimi ortaya qoyulmuş, iki qadın şairin poetik irsi müqayisəli şəkildə tətqiqata cəlb edilmiş, müəyyən elmi təhlillər aparılmışdır.

Ədəbiyyat

Hidayətəoğlu, S. <https://avanqard.net/index.php>.

İsen, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses*. Akçağ yayın evi.

Mirəhmədov, Ə. (1978). *Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti*. Maarif.

Poeziya sotsialisticheskikh stran Yevropy. (1976). Khudozhestvennaya literatura.

Səhhət, A. (2005). *Seçilmiş əsərləri*. Lider.

Tahirova, A. (1995). *İfade esiri Sofiya*. Güven-Doveriye Yayınevi.